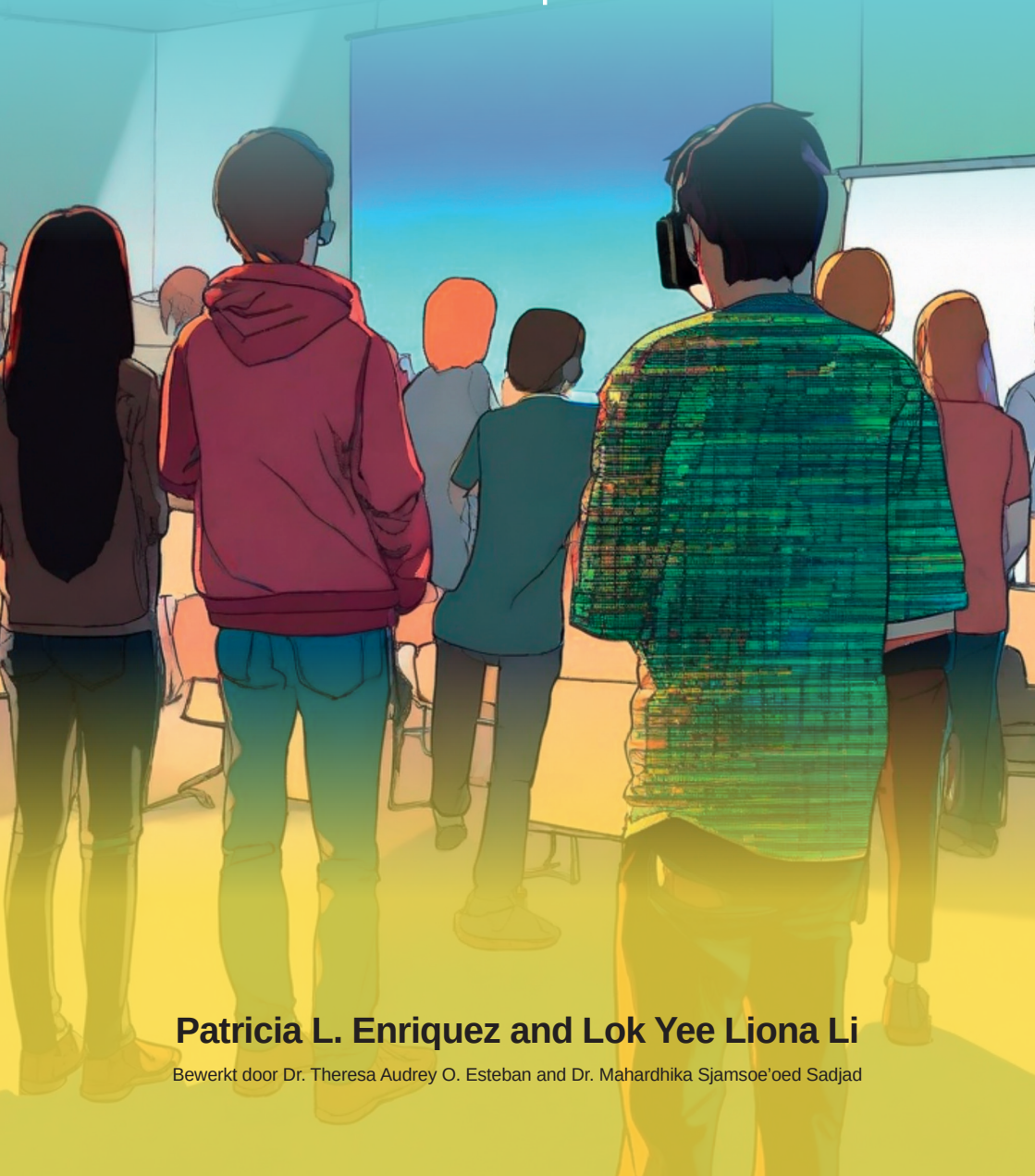

Where We Stand

Verkenning Ongelijkheden
in Klimaatadaptatiebeleid

Patricia L. Enriquez and Lok Yee Liona Li

Bewerkt door Dr. Theresa Audrey O. Esteban and Dr. Mahardhika Sjamsoe'oad Sadjad

Dankwoord

Het *Where We Stand Project* werd volledig gefinancierd door de *Resilient Delta Initiative (RDI) Continuous Kick-starter Grant* in 2023, gesteund door de Technische Universiteit Delft, EMI-Hogeschool Rotterdam, en het Red&Blue: Real Estate Development and Building in Low Urban Environments project gefinancierd door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (Grant NWA.1389.20.224).

We willen ook graag Janneke van Wijkcoöperatie, Margot van Stichting Kunst is Zinnig en Aysel van Stichting Vrouwen Thema Huis bedanken voor hun gastvrijheid in hun ruimtes; Jana Michael van de Erasmus Universiteit Rotterdam en Cultuur Campus Putselaan, Richard Pompoes van Red&Blue, en Elma Oosthoek van EMI voor hun hulp bij het vinden van gemeenschappen en deelnemers; Eva Telli voor het organiseren van de workshop in Dordrecht; en Lisabeth Huysentruyt voor haar bijdragen aan de workshops.

Where We Stand

ISBN

978-94-6506-683-7

Schrijvers

Patricia Angela L. Enriquez
Lok Yee Liona Li

Redacteurs

Dr. Theresa Audrey O. Esteban
Dr. Mahardhika Sjamsoe'oed Sadjad

Nederlandse Redacteur

Thijs Heijmeskamp

Foto's

Patricia Angela L. Enriquez
Lisbeth Huysentruyt
Lok Yee Liona Li

Ontwerp

Patricia Angela L. Enriquez

Afdrukken

Ridderprint | www.ridderprint.nl

Where We Stand

Verkenning Ongelijkheden in Klimaatadaptatiebeleid

op Zuid

Inhoudsopgave

Pagina 6 - 9

Inleiding

Pagina 11 - 27

Over de Wijken

Pagina 29 - 33

Klimaatadaptatiebeleid in Rotterdam

Pagina 35 - 41

Het Where We Stand Project

Pagina 43 - 53

Gentrificatie in naam van klimaatverandering

Pagina 54 - 56

Epiloog

Pagina 59 - 61

Notities en Referenties

Pagina 63 - 64

Over het team

INLEIDING

Klimaatverandering is een van de meest urgente uitdagingen van onze tijd en heeft invloed op elk aspect van het leven op aarde. Het wordt vaak gezien als een milieukwestie, maar de gevolgen reiken veel verder dan stijgende temperaturen, smeltende gletsjers en extreme weersomstandigheden. In essentie is klimaatverandering een diep verweven probleem dat sociale, economische en politieke systemen beïnvloedt en door hen beïnvloed wordt. De meest kwetsbare gemeenschappen - degenen die al met sociaaleconomische ongelijkheden te maken hebben - worden vaak het zwaarst getroffen door klimaatgerelateerde rampen. Dit betekent dat klimaatverandering niet alleen om het milieu gaat; het is een kwestie van rechtvaardigheid en gelijkheid.

Gemeenschappen met minder middelen zijn slechter in staat om met de gevolgen van klimaatverandering om te gaan. Lage inkomensbuurten bevinden zich bijvoorbeeld vaker in overstromingsgevoelige of hittegevoelige gebieden. Deze gemeenschappen missen vaak de infrastructuur, zoals effectieve afvoersystemen of toegang tot koele ruimtes, om zichzelf te beschermen tegen extreme weersomstandigheden. Bovendien hebben ze mogelijk beperkte financiële middelen om zich te herstellen van rampen, wat bestaande ongelijkheden verergert. Terwijl rijkere groepen zich vaak kunnen aanpassen of onttrekken van klimaatrisico's, kunnen mensen met minder middelen vast komen te zitten in steeds gevaarlijkere omgevingen.

Bovendien kunnen beleid en maatregelen die zijn ontworpen om klimaatverandering te bestrijden, en die voornamelijk afhankelijk zijn van advies van technocraten en experts, ongelijkheden verder vergroten. Groene initiatieven, zoals stedelijke vernieuwingsprojecten of de introductie van milieuvriendelijke woningen, kunnen bijvoorbeeld leiden tot gentrificatie, waarbij vaste bewoners hun buurt niet meer kunnen veroorloven en moeten vertrekken. Dit leidt tot verdringing en marginalisatie, waardoor sociale scheidslijnen verder verdiepen. Daarom moeten aanpassings- en mitigatiestrategieën voor klimaatverandering rekening houden met deze ongelijkheden om te voorkomen dat de meest kwetsbare gemeenschappen worden achtergelaten.

Klimaatverandering aanpakken vereist dus meer dan alleen het verminderen van de CO₂-uitstoot of het beschermen van ecosystemen. Het vraagt om een alomvattende aanpak die de onderliggende sociale ongelijkheden aanpakt die van invloed zijn op het vermogen van mensen om te reageren op klimaateffecten. Door te erkennen dat klimaatverandering ook een sociaal vraagstuk is, kunnen we werken aan oplossingen die een rechtvaardigere en veerkrachtigere toekomst voor iedereen creëren. Dit vormt het vertrekpunt van ons project.

In de volgende hoofdstukken introduceren we vier wijken in Rotterdam Zuid, waar we onderzoeken hoe ze worden beïnvloed door klimaatverandering en de beleidsmaatregelen die deze uitdagingen aanpakken. Nog belangrijker is dat we de stemmen van de bewoners laten horen, waarbij we hun opvattingen over risico's, veerkracht en kwetsbaarheden delen. Dit boekje biedt u als lezer niet alleen een diepgaander inzicht in hoe deze gemeenschappen klimaatverandering ervaren, maar biedt ook waardevolle inzichten voor beleidsmakers bij het vormgeven van toekomstige strategieën.

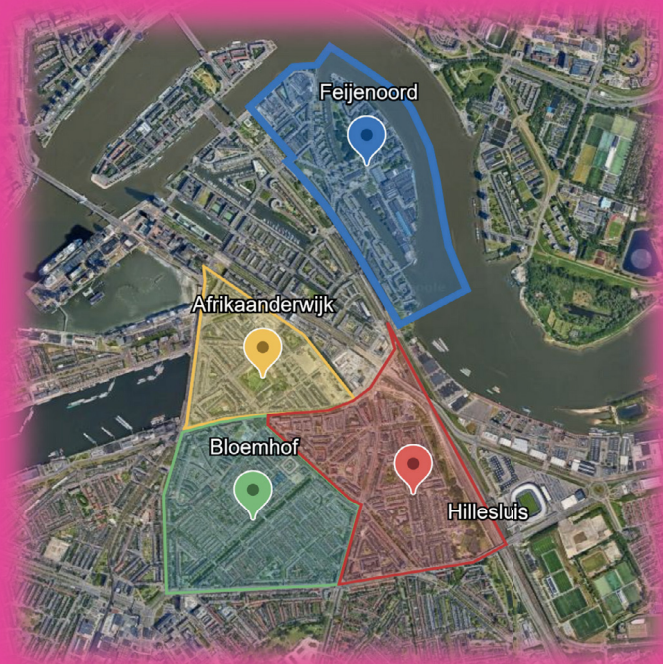

OVER DE WIJKEN

Google Earth (2023) Rotterdam Zuid, Rotterdam, 51°54'08"N 4°29'21"E, hoogte 5m [online]. Beschikbaar via: <https://earth.google.com/web/> [Geraadpleegd op 18 oktober 2024].

Afrikaanderwijk

7845

Inwoners

3515

Huishoudens

6100

Inkomensontvangers

27700

Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger[#]

21800

Gemiddeld inkomen per inwoner[^]

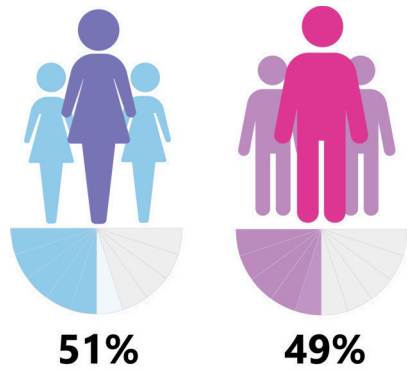

25%

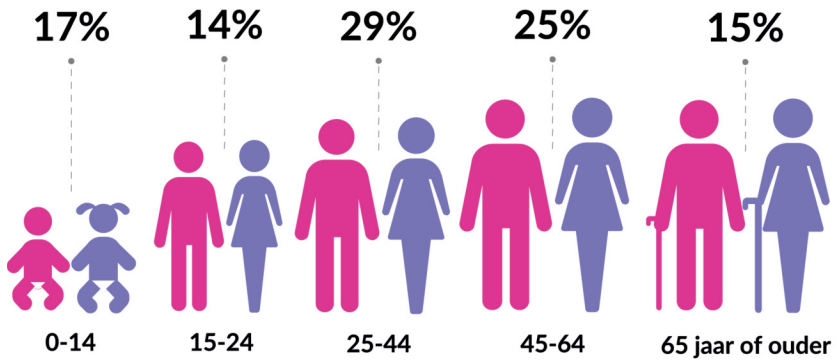
Percentage huishoudens op sociaal minimum

Statistieken (CBS, 2022)

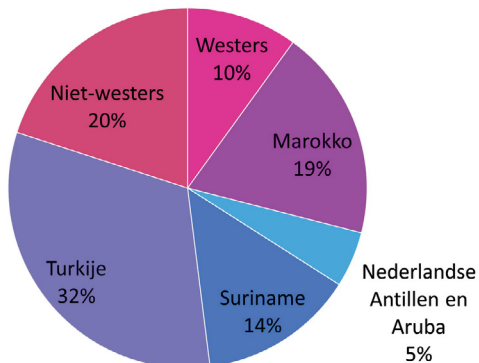
Geslachtsverdeling

Leeftijdsverdeling

Nationale herkomst *

Statistieken (CBS, 2022)

Over Afrikaanderwijk

De Afrikaanderwijk werd eind 19e eeuw opgericht toen de havenactiviteiten zich begonnen te ontwikkelen op de voorheen onbewoonde zuidelijke oever van de rivier. Grote havens, zoals de Maashaven en Rijnhaven, werden tegenover het stadscentrum aangelegd, wat leidde tot de creatie van nieuwe wijken, waaronder de Afrikaanderwijk, om dokwerkers en hun families te huisvesten. Velen van hen waren afkomstig uit het landelijke Zeeland.

In de tweede helft van de 20e eeuw onderging deze wijk een langdurige en aanzienlijke achteruitgang. Door de opkomst van containerisatie en de voortdurende westwaartse uitbreiding van de haven gingen vele haven- en dokwerkbanen verloren, waardoor de kades rondom Afrikaanderwijk verlaten achterbleven. Toen veel gezinnen met betere vooruitzichten naar de buitenwijken trokken, werd de wijk een thuis voor gezinnen met lage inkomens en nieuw aangekomen immigranten en gastarbeiders. Hierdoor was het een van de eerste gebieden in Nederland waar grote aantallen migranten neerstreken, voornamelijk uit Marokko, Turkije en Zuid-Europa.¹

Rel in Afrikaanderwijk, Rotterdam (1972)
Fotograaf: Hartogh, Robert de
RDH-190-2, Migrants, Nederlands Fotomuseum collectie

Afrikaanderwijk, Rotterdam (1979)
Fotograaf: Haan, Ton den
THA-720270-1, Migrants, Nederlands Fotomuseum collectie

¹ Van Duin et al., 2011

In de jaren 80 werd een stedelijk vernieuwingsprogramma gelanceerd, wat resulteerde in de renovatie of herbouw van een groot deel van de oorspronkelijke woningen, die destijds grotendeels in bezit waren van woningcorporaties. Deze inspanning maakte deel uit van een bredere strategie om wijken te vernieuwen door te “bouwen voor de buurt,” met als doel de leefomstandigheden van de huidige bewoners te verbeteren. Deze aanpak kon echter de achteruitgang van de wijk niet stoppen. In 2000 stond de Afrikaanderwijk op de laagste plaats van 643 wijken in Nederland, volgens een lijst samengesteld door Johan Remkes, de secretaris van het Ministerie van Volkshuisvesting.²

Vandaag de dag ligt het gemiddelde inkomen in de Afrikaanderwijk aanzienlijk lager dan het gemiddelde in Rotterdam. Etnisch gezien is 32,2% van de bevolking van Turkse afkomst en 18,6% van Marokkaanse afkomst. De Nederlandse bevolking is gedaald van 2.500 in 1996 tot ongeveer 660 vandaag, wat neerkomt op 10,1% van de 7.845 inwoners van de wijk.³

² Musterd and Ostendorf, 2009

³ Centraal Bureau voor de Statistiek, 2022

Bloemhof

14090

Inwoners

6755

Huishoudens

10600

Inkomensontvangers

26000

Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger

20100

Gemiddeld inkomen per inwoner

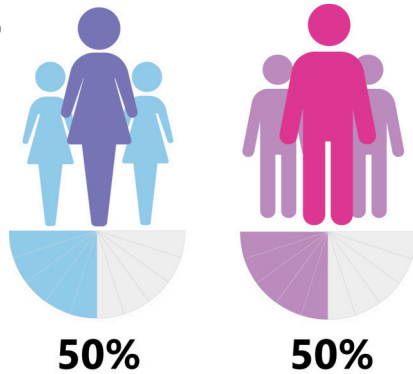

19.6%

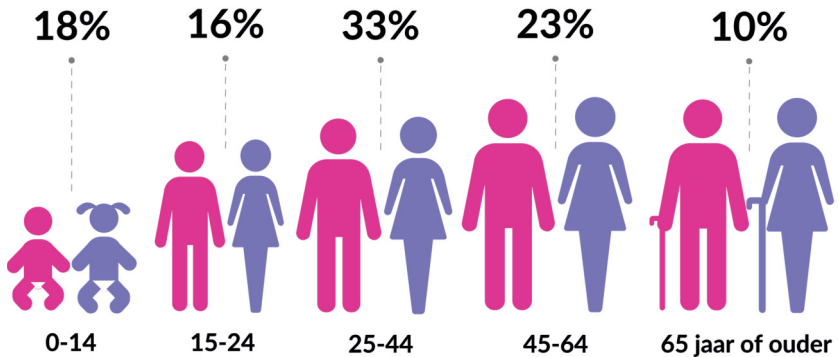
Percentage huishoudens op sociaal minimum

Statistieken (CBS, 2022)

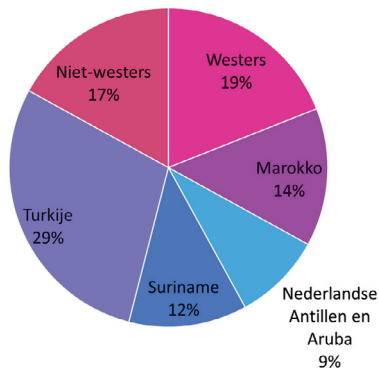
Geslachtsverdeling

Leeftijdsverdeling

Nationale herkomst

Statistieken (CBS, 2022)

Over Bloemhof⁴

Als een van de vooroorlogse gebieden in Nederland heeft Bloemhof een relatief dichte stedelijke structuur met smallere straten en minder groen in vergelijking met naoorlogse wijken.

Bloemhof werd gebouwd tussen 1910 en 1930 op de voormalige Hillerpolder om de uitbreiding van de Rotterdamse haven naar het zuiden te accommoderen. Bouwen in dit gebied was destijds aantrekkelijk, deels vanwege de lagere grondprijzen vergeleken met het noordelijke deel van de stad en deels vanwege de geologische kenmerken van het gebied, waardoor bouwen zonder paalfunderingen mogelijk was.

In 1981 werd Bloemhof aangewezen als stedelijk vernieuwingsgebied vanwege bestaande problemen die de levenskwaliteit van bewoners aantastten. Deze problemen omvatten kleine woonruimtes, slechte isolatie en ontoereikende voorzieningen in de woningen, evenals een tekort aan gezondheidszorg-, sport- en onderwijsvoorzieningen en een gebrek aan groen en open ruimten. De eerste fase van stedelijke vernieuwing vond plaats van 1983 tot 1990 en was gericht op het aanpakken van deze problemen.

⁴ Gemeente Rotterdam, 2024a

Door aanzienlijke migratie in de afgelopen eeuw is Bloemhof uitgegroeid tot een multiculturele wijk met meer dan 150 verschillende nationaliteiten. Van de meer dan 14.000 inwoners heeft ongeveer 80% een andere culturele achtergrond.

Feijenoord

7565

Inwoners

3445

Huishoudens

5700

Inkomensontvangers

26500

Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger

20000

Gemiddeld inkomen per inwoner

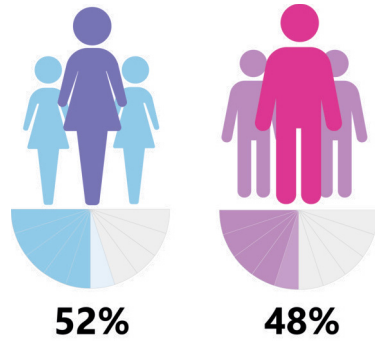

25.9%

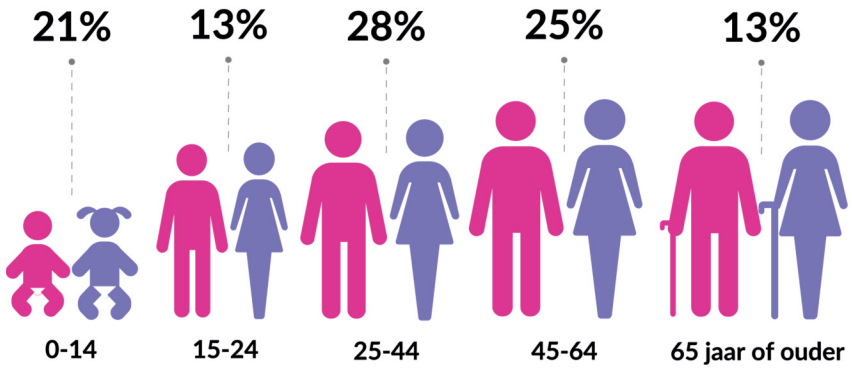
Percentage huishoudens op sociaal minimum

Statistics (CBS, 2022)

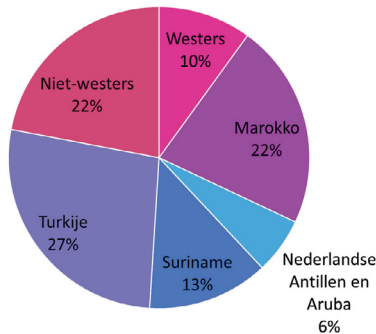
Geslachtsverdeling

Leeftijdsverdeling

Nationale herkomst

Statistics (CBS, 2022)

Over Feijenoord⁵

Feijenoord was de eerste wijk die werd gebouwd als onderdeel van de uitbreiding van de zuidelijke haven van Rotterdam in de late 19e eeuw. Voordat de bouw begon, bestond het gebied slechts uit enkele boerderijen, een petroleumopslag en twee grotere instellingen. Een daarvan was het Pesthuys, een semi-filantropische instelling waar arme kinderen en wezen aan het werk werden gezet. De gemeente droeg het gehele bouwproject over aan een particulier bedrijf, zonder beleid, coördinatie of toezicht vanuit de lokale overheid. Het gevolg was dat de bouwkwaliteit over het algemeen laag was, de wegen onsystematisch werden aangelegd, en er vrijwel geen winkels waren.

Aangezien Feijenoord het bombardement op Rotterdam tijdens de Tweede Wereldoorlog overleefde, bleef veel van de oude vooroorlogse bebouwing intact. De herontwikkeling van Feijenoord verliep geleidelijk, waarbij men zich richtte op het behoud van de vooroorlogse gebouwen. Deze aanpak versterkte echter de sociale scheidslijnen binnen de wijk. Woningprojecten die in de jaren 50 en 70 werden gebouwd of gerenoveerd, waren bedoeld voor specifieke groepen, waardoor oudere delen geassocieerd werden met relatieve armoede, terwijl nieuwere gebieden waren bedoeld voor hogere inkomensgroepen. Dit verdeelde Feijenoord in kleinere gemeenschappen, elk met verschillende sociale groepen.

⁵ Gemeente Rotterdam, 2024b

Vandaag de dag heeft Feijenoord een groot aantal eenoudergezinnen. Ongeveer driekwart van de huishoudens valt in de laagste inkomenscategorie, een percentage dat veel hoger ligt dan het gemiddelde van Rotterdam. In de afgelopen jaren heeft de wijk echter nieuwe bewoners aangetrokken met een hoger opleidings- en inkomensniveau, met name rond het gebied van de Feijenoordkade.

Fotograaf: Haas, Joh. de
IISG BG B14/403, Dok- en Werfmaatschappij Wilton-
Feijenoord (Rotterdam, etc).
International Institute of Social History (Amsterdam) collection

Hillesluis

12280

Inwoners

5645

Huishoudens

9000

Inkomensontvangers

26600

Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger

20000

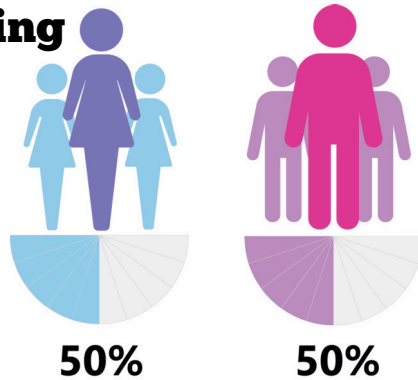
Gemiddeld inkomen per inwoner

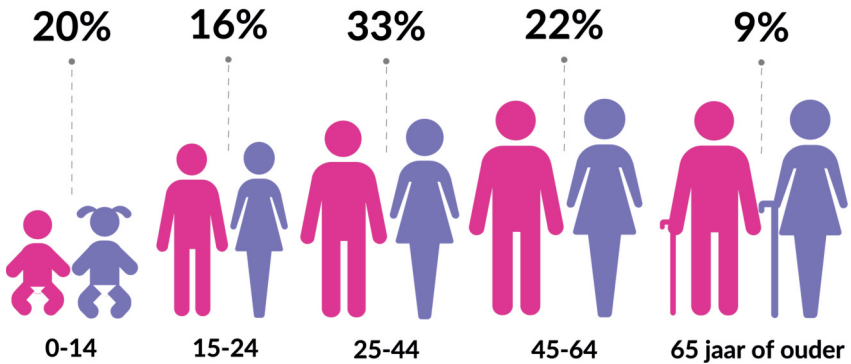
18.5%

Percentage huishoudens op sociaal minimum

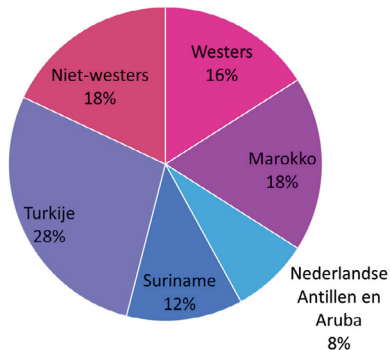
Geslachtsverdeling

Leeftijdsverdeling

Nationale herkomst

Statistieken (CBS, 2022)

Over Hillesluis⁶

Net als andere wijken in het zuiden was Hillesluis een vooroorlogs gebied, gebouwd tussen 1910 en 1930. De wijk ontwikkelde zich snel in het begin van de 20e eeuw om migranten uit omliggende steden en dorpen te huisvesten die kwamen werken in de groeiende haven.

Ondanks de sociale constructie van een arbeidersgemeenschap in Hillesluis, toont onderzoek aan dat er destijds al sociale verschillen en scheidslijnen bestonden. Af en toe ontstonden er conflicten tussen verschillende groepen, wat leidde tot een historisch verdeelde wijk.

In 2001 en 2003 werd Hillesluis aangemerkt als onveilig, met een veiligheidsindex van 3,7/3,8 op een schaal van 10. In 2008 werd het bestempeld als probleemwijk met een veiligheidsindex van 4,6. In februari 2009 werd gemeld dat Hillesluis hoog scoorde op de lijst van 40 probleemwijken.

⁶ van Nes & de Rooij, 2015

Vraag 3: Hoe kun je deze groep maken?

**KLIMAAT-
ADAPTATIEBELEID
IN ROTTERDAM**

Naast aanhoudende problemen zoals interetnische relaties en hoge werkloosheidscijfers, die voortkomen uit hun historische ontwikkeling, worden deze wijken nu ook geconfronteerd met de uitdagingen van klimaatverandering.

Net als in andere delen van Nederland wordt verwacht dat het risico en de frequentie van overstromingen, evenals de overstromingsdiepte, in deze wijken zullen toenemen, met name in Feijenoord en bepaalde delen van de Afrikaanderwijk.

Daarnaast vormt droogte een ander risico voor deze gebieden in het licht van klimaatverandering. Dit zal de inlaat van zoet water, de waterkwaliteit en het overleven van stedelijke flora beïnvloeden. Bovendien zullen bodemdaling en lagere grondwaterstanden door droogte de structurele integriteit van gebouwen met houten paalfunderingen bedreigen. Deze gebouwen kunnen instorten, met ernstige schade aan leven en eigendommen tot gevolg.

Een andere uitdaging voor deze wijken is het toenemende stedelijke hitte-eilandeffect (*Urban Heat Island* - UHI). Dit effect treedt op wanneer stedelijke gebieden gemiddeld hogere temperaturen ervaren dan de omliggende landelijke gebieden. Overdag absorberen steden meer warmte, die 's nachts langzamer wordt vrijgegeven.

De belangrijkste factoren die bijdragen aan het UHI-effect zijn het uitgebreide gebruik van verharde oppervlakken, de hoge dichtheid van gebouwen en de beperkte aanwezigheid van vegetatie en wateroppervlakten, die normaal helpen om de omgeving af te koelen. Hogere temperaturen hebben invloed op de volksgezondheid en het welzijn, flora en fauna en het functioneren van de stad als geheel. Ouderen en mensen met luchtwegaandoeningen zijn bijzonder kwetsbaar.⁷

⁷ Rotterdam Office for Sustainability and Climate Change, 2013

Urban Heat Island effect

number of days with maximum temperatures > 30°C

source: Interactive Climate Atlas

Groups and areas at risk

source: Interactive Climate Atlas

concentration CO_2 / year ability

100 / 700

1000 / 700

housing tenure

area with a high concentration of offices

landmarks / essential facilities

Heat risk map - 2050

The risk map shows the Urban Heat Island effect for 2050. This effect exacerbates the discomfort during heat waves and affects the quality of life in the city. The elderly are particularly vulnerable. However, the UHI effect does not only have an adverse impact on people: infrastructure, such as bridges, is also vulnerable.

KLIMAATADAPTATIEBELEID IN ROTTERDAM

Sinds het begin van de millenniumwisseling heeft Rotterdam verschillende klimaatadaptatiebeleidsinitiatieven geïnitieerd om de stad voor te bereiden op de effecten van klimaatverandering, met een bijzondere focus op de uitdagingen in waterbeheer. Het Rotterdam Climate Initiative (RCI), gelanceerd in 2011, stelde ambitieuze doelen om de CO₂-uitstoot met 50% te verminderen tegen 2025 en de stad bestand te maken tegen klimaatverandering.⁸ Dit werd opgevolgd door de Rotterdamse Adaptatiestrategie in 2013, die grootschalige projecten introduceerde, zoals waterpleinen, stedelijke vergroening en doorlatende bestrating om regenwater te beheren en stedelijke hitte te verminderen.⁹ Het Klimaatakkoord van Rotterdam uit 2019 benadrukte verder de veerkracht, met als doel dat Rotterdam klimaatbestendig is tegen 2030.¹⁰

In Rotterdam Zuid heeft de stad zich gericht op groene infrastructuur, wateropslag en stedelijke vernieuwing. Waterpleinen, die regenwater opvangen, daktuinen en nieuwe groene ruimten zijn aangelegd in verschillende wijken, waaronder Feijenoord en de Afrikaanderwijk. Ondertussen probeerde het programma Rotterdams Weerwoord burgers en wijkgroepen te betrekken bij de inspanningen om de veerkracht van de stad te vergroten door middel van workshops en informatiesessies.¹¹ Hoewel deze initiatieven de intentie van Rotterdam weerspiegelen om klimaatrisico's aan te pakken, richten ze zich vaak op milieu uitkomsten ten koste van het aanpakken van sociale problemen waarmee bewoners dagelijks worden geconfronteerd.

Een van de belangrijkste kritiekpunten op deze initiatieven is de beperkte aandacht voor sociale rechtvaardigheid. Veel bewoners voelen dat, hoewel de inspanningen van de stad er indrukwekkend uitzien, er weinig zinvolle input komt van de gemeenschappen die het meest worden beïnvloed.¹² Waterpleinen en andere infrastructuurprojecten worden vaak geïnstalleerd zonder significante betrokkenheid van lokale bewoners, wat resulteert in ruimten die er misschien functioneel uitzien maar niet volledig in de behoeften van de gemeenschap voorzien. Zo kunnen waterpleinen weliswaar overstromingen beperken, maar ze pakken niet de bredere woonproblemen aan waarmee bewoners te maken hebben, zoals gebrekkige verwarming, isolatie en de algehele bouwkwaliteit – kwesties waar veel bewoners in Rotterdam Zuid dagelijks mee te maken hebben.¹³

⁸ Green Deals, 2014

⁹ Gemeente Rotterdam, 2016

¹⁰ Team Resilient Rotterdam, The Municipality of Rotterdam, 2022

¹¹ Gemeente Rotterdam, 2023

¹² Hommels, 2018

¹³ Hölscher et al., 2018

Gentrificatie is een ander onbedoeld effect van deze klimaatinitiatieven, aangezien wijken zoals de Afrikaanderwijk en Feijenoord een stijging in vastgoedwaarden hebben gezien. Nieuwe groene ruimten en infrastructuur trekken bewoners met hogere inkomens aan, wat vaak leidt tot hogere huren en het verdringen van gemeenschappen die er al lang wonen.^{14,15} Bewoners van Rotterdam Zuid, die al economisch kwetsbaar zijn, lopen het risico op verdringing, aangezien deze adaptatieprojecten lijken voorrang te geven aan de esthetische en milieudoelstellingen van de stad boven hun stabiliteit en toegang tot betaalbare huisvesting.¹⁶

Ook sociale veerkrachtinitiatieven hebben moeite gehad om aan de behoeften van de bewoners te voldoen. De inzet van de stad voor trainingsprogramma's en de creatie van groene banen, hoewel goed bedoeld, heeft geen tastbare verbeteringen opgeleverd voor de lage-inkomensbevolking. Energie-efficiëntie upgrades vereisen bijvoorbeeld initiële investeringen die veel gezinnen zich niet kunnen veroorloven. Daarnaast sluiten de trainingen, hoewel gepromoot als toegankelijk, niet altijd aan bij de vaardigheden van bewoners en bieden ze vaak geen leefbaar loon.¹⁷ Hierdoor kunnen deze initiatieven losstaan van de dagelijkse problemen van bewoners, die behoefte hebben aan directe oplossingen voor armoede, woningonzekerheid en steun binnen hun gemeenschap.

Al met al vertegenwoordigen de klimaatmaatregelen van Rotterdam een ambitieuze stap richting duurzaamheid en veerkracht, maar ze onthullen een kloof tussen milieudoelen en sociale realiteiten. Zonder een grotere nadruk op gemeenschapsbetrokkenheid en economische ondersteuning kunnen deze beleidsmaatregelen uiteindelijk de mensen achterlaten die ze beogen te beschermen, wat vragen oproept over hoe inclusief en effectief klimaatadaptatie werkelijk kan zijn in Rotterdam Zuid.

In de volgende hoofdstukken gaan we dieper in op onze methodologie en de stemmen van de bewoners die door dit beleid worden beïnvloed. Via onze workshops in het "Where We Stand" project gingen we in gesprek met gemeenschappen in vier wijken in Zuid-Rotterdam - Afrikaanderwijk, Feijenoord, Hillesluis en Bloemhof - die elk hun eigen specifieke uitdagingen ondervinden door zowel klimaateffecten als stadsbeleid. Onze aanpak richtte zich op het begrijpen van hoe bewoners hun risico's, veerkracht en kwetsbaarheden waarnemen, en het bieden van een platform om hun perspectieven te laten horen.

¹⁴ Anguelovski et. al., 2019

¹⁵ Cole et. al., 2017

¹⁶ Gijs & Willems, 2024

¹⁷ Song et. al., 2024

HET
WHERE WE STAND
PROJECT

Bij het aanpakken van klimaatverandering beweren politici vaak dat we allemaal in hetzelfde schuitje zitten. De werkelijkheid is echter veel complexer. Terwijl sommigen zich inderdaad in snellere, veiligere boten bevinden, kunnen anderen zich op zinkende boten bevinden. Begrijpen waar we staan - ons individuele niveau van risico, veerkracht en kwetsbaarheid - is om verschillende redenen cruciaal.

Ten eerste stelt het ons in staat om ons beter voor te bereiden op de specifieke uitdagingen die we mogelijk tegenkomen. Mensen die in overstromingsgevoelige gebieden wonen, hebben bijvoorbeeld andere oplossingen nodig dan degenen die te maken hebben met stijgende temperaturen of droogte.

Ten tweede kunnen we door onze kwetsbaarheden te kennen weloverwogen beslissingen nemen over aanpassings- en mitigatiestrategieën en pleiten voor beleid dat aansluit bij onze unieke omstandigheden.

Bovendien kan inzicht in de directe impact van beleid en klimaatinitiatieven ons helpen ervoor te zorgen dat we niet worden achtergelaten. Gemeenschappen met minder middelen hebben vaak meer moeite om zich aan te passen, en zonder voldoende bewustzijn ontvangen ze mogelijk niet de steun die ze nodig hebben. Onze positie in de klimaatcrisis erkennen, geeft ons de kracht om in actie te komen en te streven naar rechtvaardige oplossingen voor iedereen.

Dit is de reden waarom we ons onderzoek hebben uitgevoerd. Door risico's, kwetsbaarheden en veerkracht in verschillende gemeenschappen te beoordelen, willen we een beter inzicht krijgen in hoe de reacties van beleidsmakers op klimaatverandering mensen op verschillende manieren kunnen beïnvloeden. Daarnaast proberen we de verhalen ter plaatse te versterken door de dagelijkse realiteiten van gemeenschappen die direct worden beïnvloed door klimaatverandering en beleid onder de aandacht te brengen, en een ruimte voor dialoog tussen hen te bevorderen.

In het volgende gedeelte beschrijven we onze methodologie, die is ontworpen om deze variabelen te onderzoeken en de belangrijkste factoren te identificeren die het aanpassingsvermogen en de veerkracht van elke gemeenschap in het licht van klimaatverandering beïnvloeden.

De "Where We Stand" Methode

Onze workshops waren ontworpen om mensen aan te moedigen na te denken over hoe zij persoonlijk worden beïnvloed door klimaatverandering en relevante adaptatiebeleid. We wilden een ruimte creëren voor open gesprekken en deelnemers helpen om elkaars perspectieven en ervaringen beter te begrijpen.

Elke workshop bestond uit drie onderdelen:

1. Een presentatie die de deelnemers kennis liet maken met de risico's en uitdagingen van klimaatverandering, evenals de huidige overheidsstrategieën om dit in Rotterdam aan te pakken.
2. Een zelfreflectieoefening waarbij deelnemers reageerden op uitspraken door fysiek naar verschillende kanten van de ruimte te bewegen, afhankelijk van hun instemming of afkeuring met de uitspraken.
3. Groepsdiscussies waarin deelnemers hun gedachten over de oefening deelden en bespraken welke risico's zij en hun gemeenschappen ervaren.

Deze workshops vonden plaats in verschillende omgevingen. In totaal namen meer dan 200 deelnemers deel aan de sessies – 150 maakten deel uit van een internationaal publiek en deden mee in het Engels, terwijl 60 deelnemers uit de vier wijken in Rotterdam Zuid deelnamen aan workshops die in het Nederlands werden gehouden.

De meeste, zo niet alle, deelnemers uit de vier wijken komen uit immigrantengemeenschappen waar Nederlands niet hun eerste taal is. Ook waren vrouwen in alle workshops het meest aanwezig. Deze kenmerken van de deelnemers beïnvloedden de manier waarop de workshops verliepen, vanwege de waarneembare relaties die zij met elkaar hebben.

Deze workshops waren essentieel om uiteenlopende perspectieven op klimaatrisico's en kwetsbaarheden te begrijpen, zowel globaal als lokaal.

Hoe We Verbinding Maakten met de Gemeenschap

Om ervoor te zorgen dat mensen zouden deelnemen, sloten we de workshops aan bij bestaande gemeenschapsactiviteiten en ruimtes, zoals een gemeenschappelijk ontbijt of een Nederlandse taalles. Dit stelde ons in staat om respectvolle gasten in hun ruimtes te zijn. Aan het begin van elke workshop spraken we onze dank uit voor de gastvrijheid van de gemeenschap en probeerden we een omgeving te creëren waarin iedereen zich gelijk en op zijn gemak voelde om te delen.

De Zelfreflectieoefening

Het meest interactieve onderdeel van de workshop was de zelfreflectieoefening. Deelnemers werd gevraagd om naar de ene of de andere kant van de ruimte te gaan, afhankelijk van hun antwoord “ja” of “nee” op 21 verschillende stellingen. Deze stellingen waren gebaseerd op onderzoek naar hoe klimaatverandering steden beïnvloedt. Deze activiteit bood deelnemers de kans om te zien waar zij stonden ten opzichte van de vraagstukken en ten opzichte van elkaar.

Het faciliteren van deze activiteit was cruciaal. De begeleider leidde niet alleen de oefening, maar deelde ook hun eigen ervaringen om anderen aan te moedigen zich uit te spreken. Door actief met de deelnemers mee te doen, creëerde de begeleider een ruimte voor collectieve uitwisseling in plaats van alleen informatie te verzamelen van/over mensen.

De Oefening Voor Iedereen Comfortabel Maken

We begrepen dat sommige stellingen gevoelige onderwerpen zouden kunnen aansnijden, dus gaven we de deelnemers de vrijheid om zelf te kiezen hoe ze wilden deelnemen. Terwijl de meeste mensen opstonden en rondliepen om te reageren, kozen sommigen ervoor om te blijven zitten en met handgebaren hun antwoorden te laten zien. In een workshop die tijdens een gezamenlijk ontbijt plaatsvond, stond niemand op vanwege de setting, maar deelnemers namen toch actief deel door middel van gebaren.

We moedigden deelnemers ook aan om de stellingen op hun eigen manier te interpreteren. Een voorbeeld van een stelling was: “Als ik wil of moet, kan ik gemakkelijk verhuizen.” Hoewel we dit oorspronkelijk bedoelden in financiële zin (zoals verhuizen als klimaatverandering het leven in het gebied te duur zou maken), interpreteerden sommigen het anders. Een deelnemer zei bijvoorbeeld: “Ik ben geboren in Rotterdam Zuid en ik zal sterven in Rotterdam Zuid,” waarmee hij liet zien hoe sterk hij zich verbonden voelde met zijn gemeenschap.

Groepsdiscussies en Reflectie op Wat We Hebben Geleerd

Na de zelfreflectieoefening hielden we groepsdiscussies waarin deelnemers dieper konden ingaan op de risico's en uitdagingen waarmee zij en hun buurten worden geconfronteerd. Dit deel van de workshop bood iedereen de mogelijkheid om hun standpunten als groep te delen, in plaats van zich alleen op hun persoonlijke ervaringen te richten. Na de workshops reflecteerden de begeleiders en het onderzoeksteam op wat er tijdens de sessies gebeurde en vulden ze een formulier in om hun bevindingen vast te leggen.

**GENTRIFICATIE IN
NAAM VAN
KLIMAAT-
VERANDERING**

Wijkveranderingen

Dit is een verhaal over plekken, gezien vanuit het perspectief van de mensen die er wonen en werken. Hun verhalen benadrukken de observaties en ervaringen van hun wijken terwijl ze door veranderingen gaan en hoe zij zich hier wel of niet aan hebben aangepast.

Deze ervaringen zijn geworteld in de realiteit van degenen die in de wijken wonen en vullen leemtes in ons begrip van veranderingen die cijfers alleen niet kunnen vastleggen. Door de workshops konden we enkele nuances vastleggen in de geleefde realiteiten van degenen die het meest door de veranderingen om hen heen worden getroffen.

Waar zijn onze burens gebleven?

In alle gemeenschappen kwamen tijdens de workshops verschillende problemen rondom hun buurt en huizen naar voren. Terugkerende huisgerelateerde problemen zijn onder andere lekkages, schimmel, extreme kou en hitte in winter en zomer, slechte isolatie, en slechte onderhoudsondersteuning van woningcorporaties of gebouwbeheerders.

Op de vraag naar waargenomen veranderingen in hun omgeving, met name hun wijken, beschreven leden van Hillevliet en de buurtmoeders fundamentele problemen zoals verzakkende gebouwen, terwijl de gemeenschap van Feijenoord meerdere nieuwe bouwprojecten om zich heen zag opkomen. De buurtmoeders voegden toe dat er veel veranderingen zijn in de samenstelling van hun buurten omdat mensen gedwongen worden het gebied te verlaten door de bouw van nieuwe woningen en gebouwen, vaak ten koste van voormalige sociale huisvesting.

Een lid deelde hoe een familielid ongeveer 10.000 euro kreeg om te verhuizen omdat hun huis gesloopt zou worden. Deze persoon kon echter niet terugkeren omdat de oude woning was omgezet in koopwoning, waardoor de waarde steeg en de functie van de huisvesting veranderde.

"Duur,
duur,
duur!"

*De buurtmoeders riepen gezamenlijk uit
hoe moeilijk het zou zijn om te verhuizen
en een nieuw huis te vinden.*

Volgens de buurtmoeders zijn veel wijken en gebouwen gesloopt, waardoor veel nieuwe mensen zijn komen wonen, terwijl verschillende anderen gedwongen zijn om te vertrekken.

**"In mijn buurt werden
honderden mensen
gedwongen om te
verhuizen."**

Deze uitspraak van een deelnemer zou kunnen verwijzen naar de controversiële ontwikkelingen in de Tweebosbuurt, waar volgens Rijnmond nieuws al 550 gebouwen zijn gesloopt, wat tal van huishoudens heeft getroffen.

Veel mensen werden gedwongen te verhuizen vanwege herhuisvestingsprojecten, en ze voelen zich nog steeds niet thuis. Iedereen weet dat de buurt enorm is veranderd.

**"Ik ben er nog steeds niet
aan gewend."**

Ervaringen met Klimaatverandering

Wat zijn risico's?

Naast het delen van verhalen en ervaringen over hun wijken, deelden de gemeenschapsleden ook wat zij als risico's beschouwen.

Voor de meeste deelnemers uit alle wijken worden oververhitting en droogte, evenals overstromingen, gezien als de grootste risico's die zij hebben ervaren en waargenomen. Dit sluit aan bij hun problemen met hun woningen en wat zij in hun buurt hebben gezien.

Meer specifiek had elke buurt, afhankelijk van de ligging in Rotterdam, andere voorbeelden van risico's. Voor Afrikaanderwijk, dicht bij de haven, noemen bewoners extra risico's zoals vervuiling door het vele verkeer, uitstoot van de drukke haven en een merkbare verandering in de diversiteit om hen heen. Degenen die in en rond Feijenoord en Hillevliet wonen, voegen toe dat er minder groen is, stijgend water, meer regen, branden en wind. De buurtmoeders benadrukken veranderingen in gewassen of voedsel en ziekten die vaker voorkomen en zichtbaarder zijn.

Strategieën om te overleven

Over het gebruik van fysieke ruimte

Om zich aan te passen aan de veranderingen door klimaatverandering en de voortdurende gentrificatie in de wijken, hebben veel gemeenschapsleden verschillende verhalen en strategieën gedeeld die ze hebben toegepast.

Voor sommige bewoners van Hillevliet zijn delen van hun huis gedurende het jaar onbruikbaar geweest. In de winter verwarmen ze alleen bepaalde kamers vanwege de kosten van gas en verwarming, terwijl ze tijdens de hete zomermaanden gewend zijn geraakt aan het verplaatsen naar verschillende plekken in hun huis om de hitte te vermijden en koel te blijven.

De buurtmoeders deelden ook hoe het speelgebied in parken en speeltuinen vaak heet is vanwege het gebrek aan schaduw en bomen. Als ze naar de gebieden met bomen verhuizen, kunnen ze de kinderen niet langer goed in de gaten houden.

Naast fysieke strategieën zijn ook emotionele banden genoemd als een kern van hoe ze de veranderingen om hen heen kunnen doorstaan.

**“Ik was geboren in
Rotterdam Zuid,
en ik zal sterven in
Rotterdam Zuid.”**

Het citaat laat zien hoe diep iemand verbonden kan zijn met zijn buurt, wat de moeilijkheid vergroot om te moeten of willen verhuizen. Ook gaven de meeste deelnemers uit Hillesluis aan dat er geen financiële middelen waren om te verhuizen. Ze deelden dat betaalbare huisvesting in de buurt van een school voor hun kinderen, of een werkplek voor hen, alleen gemakkelijk was omdat ze heel lang geleden een huis hadden gevonden. Als ze nu willen of moeten verhuizen, wordt dat veel lastiger.

Meer dan Geld...

Wijken als Ruimtes van Verbondenheid

Naast de fysieke verbondenheid met de wijk deelden veel deelnemers hoe hun gevoel van gemeenschap hen heeft geholpen om de veranderingen en problemen waarmee ze worden geconfronteerd, aan te pakken.

De angst om hun huidige buurt te verlaten komt niet alleen voort uit de kosten, maar ook uit het verlies van de gemeenschap en de steun die ze momenteel kunnen ontvangen.

In reactie op een uitspraak over het vermogen om te verhuizen wanneer nodig, benadrukte een deelnemer in de Afrikaanderwijk de noodzaak om niet alleen te praten over financiële draagkracht, maar ook over de emotionele verbondenheid van mensen met hun buurten en burens. Onze workshop in de Afrikaanderwijk werd gehouden in een buurtcentrum waar mensen binnen kunnen lopen om werk te vinden, samen te eten of hulp te zoeken voor verschillende zorgen. Hoewel de deelnemers elkaar niet allemaal kenden, kenden ze dit centrum in de Afrikaanderwijk allemaal als een veilige plek. Wijken bestaan niet alleen uit fysieke infrastructuur, maar ook uit gemeenschapsverbindingen.

We observeerden ook een sterk gevoel van samenhang in Hillevliet, waar deelnemers elkaar hielpen tijdens de workshopactiviteiten. Degenen die niet konden schrijven of Nederlands spreken, werden ondersteund door andere leden zonder dat wij daarom hoefden te vragen. De meeste aanwezigen waren ook mensen die al decennia in hun buurt wonen en zo relaties binnen hun gemeenschap hebben opgebouwd.

Evenzo vormden de buurtmoeders een zeer hechte groep vrouwen die vaak samenkwamen in hun gemeenschapsruimte. Daar deelden ze een maaltijd en strategieën voor hun gemeenschap, vooral met betrekking tot de kinderen.

De netwerken en gemeenschapscohesie die door de deelnemers aan de workshops werden getoond, laten zien waarom het belangrijk is om mensen niet uit hun wijken te ontwortelen, te verplaatsen en weg te halen.

Epiloog

Terwijl Rotterdam de klimaatverandering blijft confronteren, heeft het ambitieuze strategieën ontwikkeld die gericht zijn op het beschermen van de infrastructuur van de stad en het voorbereiden op een veerkrachtige toekomst. Zoals we in dit boekje hebben onderzocht, heeft dit klimaatbeleid echter gemengde resultaten opgeleverd voor de bewoners, vooral in Rotterdam Zuid. Hoewel de stad zich heeft geconcentreerd op het voorkomen van overstromingen, groene ruimten en stadsvernieuwingprojecten, hebben deze initiatieven vaak het proces van gentrificatie geïntensiveerd, waardoor een stijging van de vastgoedprijzen en de kosten van levensonderhoud is ontstaan, waardoor kwetsbare bewoners uit hun eigen buurt worden verdreven. Wat begon als een goedbedoeld milieubeleid heeft voor velen in Rotterdam Zuid nieuwe druk en onzekerheden gecreëerd, waardoor het sociale weefsel van gemeenschappen opnieuw vorm heeft gekregen zonder noodzakelijkerwijs hun veerkracht te vergroten.

Met dit boekje hebben we ernaar geprobeerd de stem van de bewoners zelf te versterken, door hun perspectieven te delen over de risico's waarmee zij worden geconfronteerd en de middelen die zij nodig hebben om deze veranderingen het hoofd te bieden. Voor velen gaat klimaatverandering niet alleen over stijgende temperaturen of af en toe een overstroming; het is een fundamentele bedreiging voor hun huizen, levensonderhoud en gemeenschappen. Deze bewoners begrijpen de unieke behoeften en sterke punten van hun buurt en hebben waardevolle inzichten in hoe beleid kan worden vormgegeven om hen beter van dienst te zijn. Door hun geleefde ervaringen en ambities voor hun gemeenschappen te delen, onthullen ze zowel de grenzen van klimaatinitiatieven van bovenaf als het krachtige potentieel van beleid dat is ontworpen in samenwerking met de meest getroffen.

De hier verzamelde perspectieven onderstrepen een eenvoudige maar cruciale waarheid: zinnig klimaatbeleid kan niet one-size-fits-all zijn. Het betrekken van bewoners bij de beleidsontwikkeling eert niet alleen hun keuzevrijheid, maar versterkt ook het beleid zelf, waardoor het flexibeler en duurzamer wordt. Tijdens dit project werden we verwelkomd door diverse en actieve gemeenschappen in Rotterdam-Zuid, waarvan de stemmen versterkt verdienen te worden. We hopen dat dit boekje in de toekomst zal dienen als een oproep aan beleidsmakers en stadsplanners om bewoners in elke fase te betrekken en ervoor te zorgen dat hun behoeften en inzichten centraal staan in klimaatactie. Door deze gemeenschappen een echte stem te geven in het proces kan Rotterdam niet alleen helpen zich aan te passen aan de klimaatverandering, maar ook een rechtvaardiger en veerkrachtiger stad worden voor al haar inwoners.

NOTITIES EN REFERENTIES

Notes

#Het rekenkundig gemiddeld persoonlijk inkomen per persoon op basis van personen met persoonlijk inkomen die deel uitmaken van particuliere huishoudens. Dit omvat verschillende vormen van inkomen, waaronder sociale uitkeringen.

^Het rekenkundig gemiddeld persoonlijk inkomen per persoon op basis van de totale bevolking in particuliere huishoudens.

*In Nederland valt de categorisering van Westerse en Niet-Westerse migranten niet gemakkelijk in geografische lijnen. Yanow en van der Haar (2012) merken bijvoorbeeld op dat de subcategorisering van Westerse allochtonen door het Centraal Bureau voor de Statistiek in 2000 migranten uit Europa, Noord-Amerika, Oceanië, Japan en Indonesië omvatte. Sinds november 2016 worden de categorieën allochtoon en autochtoon niet meer gebruikt voor censusdoeleinden, maar de subcategorieën Westerse en Niet-Westerse migranten zijn tot op de dag van vandaag nog steeds van toepassing.

Referentielijst

Anguelovski, I., Connolly, J. J. T., Pearsall, H., Shokry, G., Checker, M., Maantay, J., Gould, K., Lewis, T., Maroko, A., & Roberts, J. T. (2019). Why green “climate gentrification” threatens poor and vulnerable populations. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 116(52), 139–143.
<https://www.jstor.org/stable/26897069>

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022). *Kerncijfers wijken en buurten 2022*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2024/11/kerncijfers-wijken-en-buurten-2022>

Cole, H. V. S., Lamarca, M. G., Connolly, J. J. T., & Anguelovski, I. (2017). Are green cities healthy and equitable? Unpacking the relationship between health, green space and gentrification. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 71(11), 1118–1121.
<https://www.jstor.org/stable/26383998>

Cole, H. V. S., Lamarca, M. G., Connolly, J. J. T., & Anguelovski, I. (2017). Are green cities healthy and equitable? Unpacking the relationship between health, green space and gentrification. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 71(11), 1118–1121. <https://www.jstor.org/stable/26383998>

Gemeente Rotterdam. (2016). *Rotterdam Resilience Strategy. Ready for the 21st Century*. Veenman+.

Gemeente Rotterdam. (2023). *Programmakader WeerWoord 2030 - Rotterdams Weerwoord*. Rotterdams Weerwoord. <https://rotterdamsweerwoord.nl/professionals/>

Gemeente Rotterdam. (2024a). *Bloemhof*. Wijkprofiel Rotterdam. <https://wijkprofiel.rotterdam.nl/nl/2024/rotterdam/feijenoord/bloemhof>

Gemeente Rotterdam. (2024b). *Feijenoord (wijk)*. Wijkprofiel Rotterdam. <https://wijkprofiel.rotterdam.nl/nl/2024/rotterdam/feijenoord/feijenoord-wijk>

Gijs, C., & Willems, J. J. (2024). Rotterdam in the 21st century: From “sick man” to “capital of cool.” *Cities*, 150, 105009. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105009>

Green Deal. (2014). *Rotterdam Climate Initiative*. Greendeals.nl. <https://www.greendeals.nl/green-deals/rotterdam-climate-initiative>

Hölscher, K., Frantzeskaki, N., & Loorbach, D. (2018). Steering transformations under climate change: capacities for transformative climate governance and the case of Rotterdam, the Netherlands. *Regional Environmental Change*, 19(3), 791–805. <https://doi.org/10.1007/s10113-018-1329-3>

Hommels, A. (2018). How Resilience Discourses Shape Cities: The Case of Resilient Rotterdam. *The Sociotechnical Constitution of Resilience*, 265–284. https://doi.org/10.1007/978-981-10-8509-3_12

Rotterdam Office for Sustainability and Climate Change. (2013). *Rotterdam Climate Change Adaptation Strategy*.

S. Musterd, & Ostendorf, W. (2009). *Problemen in wijken of probleemwijken* (pp. 9–19). Van Gorcum.

Song, W., Li, Y., Cheng, J., Chen, R., Wu, J., & Jia, N. (2024). Enhancing Social Vulnerability Assessment with Energy Resilience: A Comprehensive Study of the Netherlands. *Sustainable Cities and Society*, 103. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2024.105251>

Team Resilient Rotterdam, The Municipality of Rotterdam. (2022). *Resilient Rotterdam Strategy 2022-2027. From risks to resilience*.

van Duin, L., Tzaninis, I., Snel, E., & Lindo, F. (2011, July 7). *Marginality and stigmatization: identifying with the neighbourhood in Rotterdam*. Annual RC21 Conference 2011: The struggle to belong. Dealing with diversity in 21st century urban settings.

van Nes, A., & de Rooij, L. (2015). *The perceived safety and spatial behaviour in three different neighbourhoods in Rotterdam*. https://www.academia.edu/63623659/The_perceived_safety_and_spatial_behaviour_in_three_different_neighbourhoods_in_Rotterdam

Yanow, D. and M. van der Haar (2012) 'People out of place: allochtony and autochthony in the Netherlands' identity discourse – metaphors and categories in action', *Journal of International Relations and Development*, Macmillan Publishers Ltd. 1408-6980/12 pp. 1-35 (Authors' Copy)

OVER HET TEAM

Hoofdonderzoekers

Dr. Theresa Audrey O. Esteban

Dr. Theresa Audrey O. Esteban is een professionele stedenbouwkundige met meer dan 20 jaar ervaring in ontwikkeling. Ze heeft toezicht gehouden op projecten op het gebied van stedenbouw, milieu, rampenrisicobeheer, water en sanitatie, en sociale ontwikkeling in de regio Azië-Pacific, waaronder uitgebreide bestemmingsplannen, investeringsprogramma's, beheerplannen voor beschermde gebieden, water en sanitatie, en initiatieven gefinancierd door UNDP, de Aziatische Ontwikkelingsbank en de Wereldbank. Dr. Esteban's proefschrift, *Collective engagement: From disaster-prone to disaster resilient city*, is door haar vakgenoten en collega's in internationale ontwikkeling erkend als een belangrijke bijdrage aan de weerbaarheidsgedachte. De COVID-19 beleidsadviezen voor Rotterdam zijn gebaseerd op het Rotterdamse casus beschreven in haar proefschrift. Momenteel werkt Dr. Esteban als senior onderzoeker bij de afdeling Management in de Gebouwde Omgeving aan de Faculteit Bouwkunde van de Technische Universiteit Delft.

Dr. Mahardhika Sjamsoe'oed Sadjad

Dr. Mahardhika Sjamsoe'oed Sadjad is Universitair Docent Transnationale Migratie en Sociale Ongelijkheden aan de Universiteit Maastricht. Ze is een interdisciplinair onderzoeker op het gebied van internationale ontwikkeling en migratiestudies. Haar werk benadrukt de noodzaak om plaatsgebonden kennis te produceren en perspectieven 'van onderop' te betrekken om te begrijpen hoe mensen navigeren door machtsstructuren en discours. Het onderzoek van Dr. Sadjad maakt gebruik van Critical Discourse Studies, etnografie en een intersectionele benadering bij een reeks onderwerpen met betrekking tot beweging, (im)mobiliteit en klimaatrechtvaardigheid en sociale rechtvaardigheid. Haar onderzoekservaring is gebaseerd in Indonesië en Nederland, met bredere regionale interesses in Zuidoost-Azië.

Onderzoeksteam

Patricia Luzano Enriquez

Patricia Enriquez heeft een masterdiploma in ontwikkelingsstudies, met als hoofdvak sociaal beleid voor ontwikkeling aan het International Institute of Social Studies - Erasmus Universiteit. Haar onderzoeksinteresses en werk richten zich op mensenrechten, gender en seksualiteit, klimaat en migratie. Ze is gespecialiseerd in sociologie en beleidsanalyse, en heeft gewerkt in internationale organisaties, NGO's en multilaterale organisaties die streven naar sociale rechtvaardigheid.

Thijs Heijmeskamp

Thijs Heijmeskamp is postdoctoraal onderzoeker in de filosofie van transdisciplinaire educatie aan de TU Delft en postdoctoraal onderzoeker in veerkracht aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Zijn onderzoek richt zich op hoe iemands handelingsvermogen wordt gevormd door en op zijn beurt hun belichaming en ecologische interacties beïnvloedt, waaronder materiële, sociale en culturele relaties. Zijn onderzoek probeert (geleefde)ervaringen te integreren in academisch onderzoek. Hij is gespecialiseerd in onderwijs, cognitieve wetenschappen en filosofie, (meta)ethiek, filosofie van actie, ecologische psychologie, stedelijke studies en het pragmatisme.

Liona Li

Liona Li heeft een MA in Development Studies van het International Institute of Social Studies. Haar onderzoek richt zich op sociaal beleid, migratie, genderstudies en kinder- en jeugdstudies. Ze verwerkt etnografische methoden in haar werk. Ze heeft ervaring als onderwijs- en onderzoeksassistent en werkte acht jaar als journalist.

Rea Dervishaj

Rea Dervishaj heeft een masterdiploma in Architectuur, met een specialisatie in Management in the Built Environment aan de TU Delft. Haar afstudeerproject richtte zich op stedelijk beleid, informele nederzettingen en sociale gelijkheid. Het onderzoek onderzocht de impact van formaliseringsbeleid op voormalige informele nederzettingen in Albanië, waarbij de capabilities-benadering en het capitals-kader werden gebruikt om de nadruk te leggen op het verbeteren van de kwaliteit van leven van de bewoners en de toegang tot essentiële diensten.

